

УДК [6591:32]:172

ПРОБЛЕМА ВЛАДИ ЯК ПОЛІТИЧНА МЕДІАЦІЯ В ПЕРСПЕКТИВІ КОМУНІКАТИВНО-ДІАЛОГОВОГО ПІДХОДУ

Софія Буртак

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mai: sofia.burtak@gmail.com*

В статті досліджується поняття влади з використанням дослідницького інструментарію комунікативної філософії. Обґрунтовується, що влада посилюється у міру збільшення ступеню свободи сторін, вона зростає в суспільстві у міру збільшення в можливих альтернатив. Тому опис влади того, хто нею володіє, не вичерпується визначенням владарювання як причини. Пропонується порівняння влади з комплексною функцією медіатора, як символічно генералізованого комунікативного засобу.

Ключові слова: влада, раціонально-комунікативна дія, медіація, генералізація символів політичної влади.

Теорія раціональності комунікативної дії стверджує, що комунікація націлена лише на консенсус, шукає згоди. Проте, саме у такому форматі ця теорія найчастіше зазнає критики на емпіричному рівні. Можна вступити в комунікацію, щоб позначити розбіжності, можна почати сперечатися, і не існує ніякої імперативної підстави вважати пошук згоди за раціональніший, ніж пошук розбіжностей. Тим не менше, комунікація неможлива без певної згоди; але вона неможлива також і без певної розбіжності. «Вона імперативно припускає, що відносно тем, на даний момент не актуальних, питання згоди або розбіжності можна залишити відкритим» [2, с. 120], вважає Н. Луман.

Суспільні системи для запобігання подальшій диференціації формують гранично генералізовані і одночасно спеціалізовані засоби комунікації, наділяючи кожну суспільно значущу приватну систему своїм комунікативним засобом. У цій статті ми не ставимо завдання розглянути цей взаємозв'язок у всій повноті, обмежуємося лише частковим завданням— прийняти феномен влади як символічно генералізований засіб комунікації (за Н. Луманом), і проаналізувати його у зв'язку з теорією медіації. Предметом статті є політична влада, об'єктом – медіативна функція влади в перспективі комунікативно-діалогового підходу. Методологічною основою аналізу є комунікативно-раціональний підхід К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, М. Ріделя, В. Кульмана, Д. Бюглера, Х. Йонаса, а також Н. Лумана щодо проблем політичної влади та ін.

Проблемні стани конфліктогенності, що виникають унаслідок високої комплексності політичних ситуацій і їх граничної нестабільності, все ж не дивлячись ні на що, мають перебувати в постійному узгодженні політичних можливостей. «Це

функціональний ...аспект того, що з погляду політичного ідеалу називають «демократією». Через позитивацію має рацію «демократія», що з пануючої форми стає нормою політичної системи» [1, с.46]. У роботі «Влада» Н. Луман розвиває це положення. Якщо вдасться, на його думку, пов'язати код влади з бінарним схематизмом законне/незаконне і зробити цей зв'язок універсальним, то відкриваються нові можливості для зміни «ступеня технізації влади». «Тоді виникають ситуації, в яких жоден з учасників даних стосунків не має однозначної влади над іншими... Хто у даній ситуації має рацію, той і володіє владою...» [1, с. 49]. Тоді як в архаїчних суспільних системах правові конфлікти є «рушійною силою ситуативного політикування», то в «роздиференційованих політичних системах і після позитивації права, цей процес, навпаки, стає засобом генералізації і розширення політики». Але політична влада може бути і «законсервована у формі права» [1, с. 95].

Н. Луман виправдано констатує, що жодне суспільство, чи воно феодальне, чи буржуазно-демократичне, не живе без елементів влади і прагматичного виконання завдань, навіть якщо політична антропологія ліберальної демократії створює ідеальний тип раціонального громадянина, підвладного самому собі, тип, який повинен був в «даному сенсі теоретично розпустити» владу і привести суспільство до чисто бажаної первинної свободи. «Але ми знаємо також, що всі ліберальні правові держави ніколи не існували без чинника представництва і необхідних для цього органів (парламент, виконавча влада і судочинство), тобто обставин наявності влади, принаймні фактично, і в століття демократії». У роботі «Соціологія ризику» Луман розкриває співвідношення держави і політичної системи таким чином: «сваволя» – у момент визначення суверенітету була сформульована за допомогою моделі волі і дії. Але політична система не може діяти, оскільки це не колективна дійова особа. Іншими словами, вона може бути описана як система дії, але це говорить лише про те, що вона складається з дій, а – не про те, що вона в змозі діяти як самостійна одиниця. Політична система містить таку організовану одиницю дії і ухвалення рішень, як державу, проте політика є щось більше, ніж просто державна діяльність. Кожна комунікація, яка використовує державні органи як адресу, вже внаслідок цього є політичною комунікацією. Всі політичні партії і кожен вид лобізму, вся позитивна або негативна політична інформація в пресі, по радіо і телебаченню, кожен обдуманий і необдуманий неофіційний вислів політиків або високопоставлених діячів, численні інтриги і, звичайно ж, політичний вибір зі всім тим, на що він уявно або дійсно робить вплив, – все це і є політика. Політика, – вказує Луман, – є суспільством в тому сенсі, що суспільство політично взаємодіє; вона як підсистема має за своїми межами не суспільство, а тільки неполітичні інтеракції.

Фундаментальна умова будь-якої влади полягає тому в тому, що владний суб'єкт завжди вибирає, байдуже на якій підставі, з декількох альтернатив. При здійсненні свого вибору він зможе вселити в свого партнера невпевненість, або усунути її. Цей постійний перехід від створення невизначеності до її усунення є передумовою існування влади, умовою, яка утворює простір генералізації і специфікації особливого комунікативного засобу, але зовсім не є чимось на зразок особливого джерела влади.

Також і по відношенню до підлеглого владі, ця влада припускає відкритість іншим можливостям дії. Влада пропонує результати зробленого нею відбору і завдяки цьому володіє здатністю робити вплив на відбір дій (або бездіяльності) підлеглих

перед лицем інших можливостей. Влада стає могутнішою, якщо вона виявляється здатною добиватися визнання своїх рішень за наявності привабливих альтернатив дії або бездіяльності. Із збільшенням свобод підлеглих вона лише посилюється.

Владу тому слід відрізнити від примусу до будь-якої конкретної дії. У того, хто піддається примусу, можливості вибору зводяться до нуля. У своєму крайньому варіанті примус зводиться до застосування фізичного насильства і тим самим підміняє власними діями дії інших людей, яких влада не в змозі викликати. У міру засвоєння функцій примусу влада втрачає свою функцію наведення мостів між полюсами подвійної контингенції. Примус означає відмову від переваг символічної генералізації, відмову від того, щоб управляти вибором партнера. У міру впровадження примусу той, хто його практикує, бере на себе тягар вибору і ухвалення рішень. В більшості випадків можна говорити про те, що до насильства вдаються лише через недоліки влади.

Вже ці прості початкові міркування показують, що точніше визначення, операціоналізація і вимір конкретних стосунків влади стає надзвичайно складним. Необхідно відносно обох сторін (при утворенні ланцюгів рішень – відносно всіх учасників) встановити таку одиницю виміру, яка б враховувала багатовимірний характер всього комплексу можливостей, з яких обидві сторони могли б вибирати ту або іншу дію. Влада того, хто нею володіє, посилюється, якщо він може вибирати більшу кількість різноманітних рішень для її реалізації. Якщо ж владарюючий в стані здійснювати владу відносно свого партнера, який, у свою чергу, також володіє величезною кількістю різноманітних альтернатив, його влада стає ще потужнішою. Влада посилюється у міру збільшення ступеню свободи обох сторін, наприклад, вона зростає в певному суспільстві у міру збільшення в цьому суспільстві можливих альтернатив.

Тому опис влади того, хто нею володіє, не вичерпується визначенням владарювання як причини або як потенційної причини. Швидше, владу можна порівняти з комплексною функцією *медіатора*. Такі медіатори каталізують, прискорюють (або уповільнюють) хід тих або інших подій. Вони змінюють час або вірогідність подій, очікуваних в рамках випадкових стосунків. Влада, таким чином, є засобом комунікації між системою і зовнішнім світом, проте сама при цьому не змінюється.

Медіативна функція влади ґрунтується на каузальних зв'язках, що вже стали дуже комплексними. Саме тому владу можна зрозуміти тільки як символічно генералізований комунікативний засіб. За допомогою абстрагування у напрямку символічно контрольованих селективних зв'язків досягається те, що влада перестає розглядатися як залежна лише від безпосередньо здійснюваної дії владарюючого на того, хто цій владі підкорений.

Можливо, найбільш важлива новизна теорії комунікації порівняно із старими теоріями влади полягає тому, що вона розуміє феномен влади на основі відмінності між кодом і процесом комунікації і тому не схильна трактувати владу як певну якість або здатність нікого з партнерів владних відносин. Влада є керованою кодом комунікацією. Це означає, що володіння владою як кодом має певні наслідки. А саме, посилення мотивів підпорядкування владі, відповідальності, інституціалізації, звернення до влади з вимогами змін і таке інше. І хоча в рамках владних стосунків діють обидві сторони, переважно відповідальність за те, що відбувається

приписується лише владарюючому. Таким чином, єдиним джерелом можливості посилення влади є генералізація символів. Під генералізацією слід розуміти узагальнення смислових орієнтації, що робить можливим фіксацію ідентичного сенсу різними партнерами в різних ситуаціях з метою отримання тотожних або схожих висновків. Отримана таким чином відносна свобода від ситуації редукує у кожному окремому випадку зусилля по виробництву і оцінці інформації і позбавляє від необхідності повної переорієнтації при переході від одного випадку до іншого. У цьому сенсі вона поглинає невизначеність і одночасно робить можливим формування комплементарних очікувань і поведінки на основі цих очікувань. Але разом з тим ця свобода привносить ризик деякої ситуаційної неадекватності поведінки, нехай навіть і орієнтованої на очікування, а саме з'являється ризик не використовувати можливості, які могла б запропонувати конкретна ситуація, і упустити шанси навчитися діяти в такій ситуації. Гнучкість поведінки в різнорідних ситуаціях в рамках використання одного коду повинна, в усякому разі, спочатку, жертвуватися негнучкості самого коду.

Для того, щоб розширити поняття медіації можна виокремити чотири напрямки: медіатор, як путівник, орієнтир і порадижник; поширення хаосу; дар ритуального слухання; цінності в тупику.

Першою позицією процесу медіації є директивність – медіатор не повинен нав'язувати чи пропонувати готові рішення, але повинен контролювати перебіг і напрямки медіації, як такої. Майстерність медіації можна охарактеризувати як недирективне управління, що образно охарактеризоване в таоїзмі:

«Коли майстер управляє, люди
навіть чи знають про його існування.
Найкраще, коли лідера люблять.
Далі іде лідер, якого бояться.
Найгірше, коли лідера зневажають.
Якщо ви не вірите людям,
Ви робите їх ненадійними.
Майстер не говорить, а діє.
Коли зроблена робота майстра,
Люди говорять: «Чудово!
Ми це зробили – зробили самі!» [4, с.7]

В ідеалі кожна медіація надає можливості для сторін знаходити рішення. Медіатор витончено спрямовує творчий процес, менше контролює людей при прийнятті рішень. Вони вважаючи, що роблять все самі і їхнє сприйняття діалогової справедливості значно підвищується. Доки сторони медіації набудуть спроможності приймати добрі рішення, вони віддають перевагу здійсненню контролю медіатору, щоб прийти до результату.

Суттєвою рисою медіатора-влади є поширення хаосу. Побоювання, непорозуміння, страх є спільними і влада це використовує.

«Коли вони більше не вірять в себе,
то починають залежати від влади.
Тоді майстер робить крок назад,
Щоби люди не знітилися.
Він вчить без навчання,

Щоби люди не повинні були щось вчити.» [4, с. 9]

Важко досягти, так званої, розподіленої та взаємопов'язаної справедливості, коли люди підтримують догматичну інтерпретацію проблеми чи запиту, тобто, коли люди думають, що вони знають відповідь. Тоді завданням медіатора стає розхитування системи переконань і вірувань, підведення людини до сумнівів.

Підштовхуючи людину за межі того, що вона знає, до несподіваних почуттів, фактів, зв'язків та можливих рішень, медіатор створює ще більше хаосу. Згідно теорій розв'язання проблем, медіатор дробить позиційне ведення переговорів на складові засадничі інтереси, водночас упереджуючи їх передчасне завершення. Це сприяє діалогу як процесу.

Наступний вимір медіації – дар ритуального слухання. Медіатор-влада має створювати відчуття безпеки. Чим до більшої кількості альтернатив прийдуть люди – тим медіатор сильніший, не беручи в цьому безпосередньої участі.

Коли цінності в тупику з'являється перспектива невдачі. Однак, діалог допомагає завдяки своїй іманентній властивості до трансформації. Медіатор контролює процедурну динаміку втручання. Цим він уможливорює забезпечення процедурної справедливості.

Однак для того, щоб влада не підміняла роль медіатора із «викрадачем» проблеми, чи чіткіше порівняємо медіацію із «викраденим конфліктом», що за висловом Й. Гальтунга, є ситуацією, яка розв'язується третьою стороною без згоди тих, хто в ній задіяні. «Викрадення конфлікту/ситуації/процесу» – вирішення проблем іде від тих, хто «викрадає», і в свою чергу є обмежений законом чи структурою. Медіація – це форма управління, вважає медіатором третю особу, що допомагає в обговоренні та розв'язанні проблем. Рішення проблем в такому випадку йде від тих, хто задіяний, а не від медіатора. Такий варіант управління зосереджується на майбутньому [4, с. 18].

Загалом комунікативна модель політичного дискурсу спрямована на затушовування конфронтаційності – політика частково виступає соціальною комунікацією з деякими додатковими можливостями завдяки законодавчим положенням. Проте, у концепції Ніколаса Лумана окреслюється комунікативний підхід до проблем влади. Влада уповноважена виступати медіатором комунікації, що все ж таки означає виокремлення владної позиції, можливість боротьби задля влади, так і завдяки ній (наприклад, поширення хаосу).

Таким чином, діалог не є розмовою двох суб'єктів, як це часто трактується в літературі. Таке звужене тлумачення діалогу виходить з помилкового прочитання грецького префіксу – «ді» - «подвійний», «двічі». Насправді ми маємо префікс «діа» - що означає наскрізний рух, взаємність, розподілену дію, тож є підстави розуміти діалог як розподілений логос, слово, смисл, або як те, що перетинає межі окремого логосу, пов'язуючи його з іншим. Не залежно від кількості залучених до спілкування сторін, діалог починається там, де має місце поширення смислу, його трансцендування за межі одиничного суб'єкта. Тим часом діалог – це і є смисл, але смисл, що переступає власні межі або відкриває для себе необхідність іншого смислу. Отже, політичний діалог – це, безперечно, вираз суб'єктивності, але у стані усвідомлення необхідності докорінної перебудови власних засад з огляду на передумову спілкування з Іншим, навіть у таких сталих владних відносинах трансформується проблема панування/підпорядкування.

Отже, політику, що заснована на засадах дискусійності можна охарактеризувати як таку, що 1) визнає відкриті питання і альтернативні можливості діяльності; 2) тематизує всі заперечення проти всіх позицій і шукає спільні масштаби між протилежними позиціями та раніше невизнані шанси на узгодження, шукає краще взаєморозуміння між протилежними позиціями; 3) до своєї теми має лише потенційних кооперативних партнерів і рівноправних учасників, визначає як «супротивну позицію» лише противника по дискусії; 4) намагається уникнути передчасної згоди і шукає спільних процесів щодо роз'яснення і консенсусу; 5) проти позиції, за якою дискусія неприйнятна, однак відкрита для усіх протилежних позицій, отже, з самого початку - плюралістична і завдяки дискусіям отримує нові здатні до консенсусу позиції; 6) намагається досягнути всі альтернативи і оцінити їх у нормативній дискусії, не визнає серйозності політики без альтернатив; 7) визначає готовність до дискусії як частину політичної ідентичності, шукає «середини між здатністю до дискусії та твердою позицією, особливо до збереження ідентичності плюралістичних членських організацій» [6, с.382]

В такому контексті політична діалогічність засвідчує свою доречність і значущість як приступний для традиційної європейської свідомості спосіб виживання у самому процесі власної трансформації, здобуття нового модусу сумірності зі світом, що стрімко змінюється й урізноманітнюється. Оволодівши методами трансформації за допомогою мирного діалогу, ми можемо, зрештою, по-справжньому досягнути внутрішній сенс апелівсько-габермасівської комунікативної філософії та етики, а також «осмислено вписати все це в змінну і плінну, але все ж таку, що має залишатися сама собою, систему очевидностей нашого вихованого традицією духовного світу, систему, яку за нинішніх умов однаково важливо і зберегти, і розвинути на новій основі» [3, с. 14]. У всякому разі не зруйнувати, знищити, поламати – а творчо трансцендувати, трансформувати. Ми вживаємо термін діалог, ще й для того, щоб конкретизувати поняття комунікації як такої. Діалогічна актуалізація комунікації полягає у виокремленні діалогу як способу безпосереднього виходження суб'єктивності в мережу міжсуб'єктивних взаємин. Але прийти до діалогу як розподіленого логосу, інклюзивного щодо Іншого, ми змогли лише завдяки комунікативному формуванню стосунків цілісних суб'єктів як людських особистостей, творення ними певної спільності.

Після закінчення ворожнечі у травні 1945 року Європа вступила в мирний період. Напевно, в цьому є заслуга нового виміру розуміння політики. Це відображається в тому, що на той час не перемогла ідея покарання чи помсти та приниження переможених, а всім було забезпечене право на відновлення. Замість конкуренції наступали співпраця, взаємообмін, знайомство і дружба саме в такому розмаїтті, в якому окремі нації зберігають свою ідентичність і об'єднуються у взаємній відповідальності. Фундаментальним центром цієї миротворчої політики був зв'язок дискурсу політичного з моральним. «Адже внутрішнім мірилом всієї політики є моральні цінності, які ми не винаходимо, а *віднаходимо*...» [5, с. 134]. Як вважає Й. Рацінгер, моральні ідеї держави, закону, миру та відповідальності політика може черпати із християнської віри, однак не потрібно будувати релігійну державу, а державу сформовану моральним розумом. Віра допомагає відновити та оживити розум, закріпачений та засліплений ідеологічною тиранією. Займаючись розумною, раціональною політикою – політикою морального розуму, християнство не віддаляє

від розуму, а просвітлює його. Таким чином, щоб мир був здійсненою реальністю треба передусім навчитися здатності до взаємного примирення, а критерієм правди вважається саме здатність до миру. Терор, як протизаконну і аморальну силу, неможливо перемогти самою силою. Але щоб сила закону чи будь-якого іншого впливу сама не стала беззаконням вона мусить орієнтуватися на трансформацію і ненасильство як критерій. Комунікативно-діалоговий підхід відшукує причину (діагноз) терору, джерелом якого дуже часто є існуюче беззаконня, бідність, проникнення, сегментація, маргіналізація чи фрагментація проти чого не вживається жодних діяльних заходів. Тому потрібно докласти всіх зусиль, щоб усунути передумови беззаконня (прогноз) і, насамперед, важливо гарантувати можливість прощення, щоб перервати коло насильства (терапія).

Таким чином, комунікативна теорія ілюструє вплив зміни парадигми на такі законсервовані поняття як, наприклад, політична влада. І саме діалогічна влада як медіатор не може чинити насильства, а тому спроможна інституціалізувати структури миру та сприяти формуванню культури миру.

Список використаної літератури

1. *Луман Н. Власть* / Н. Луман ; пер. с нем. А. Ю. Антоновского.— М. : Праксис, 2001. – 256 с.
2. *Луман Н. Что такое коммуникация?* / Н. Луман ; пер. с нем. Д. В. Озирченко // Социологический журнал. – 1995. – № 3. – С. 114–125.
3. *Малахов В. Етика спілкування [Навч. посібник]* / В. Малахов. – К. : Либідь, 2006. – 400 с.
4. *Не крадіть конфлікти, краще допоможіть в їх розв'язанні* / ред., упоряд. О. Сулова. – К. : Український жіночий фонд, 2001. – 36 с.
5. *Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / Й. Рацінгер ; пер. з нім. О. Конкевича. – Львів : Місіонер, 2006. – 168 с.
6. *Щепітіна І. Концепт деліберативної політики Юргена Габермаса* / І. М. Щепітіна // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2004. – № 40. – С. 70–84.

Стаття: надійшла до редакції 26.05.2009

прийнята до друку 24.09.2009

THE PROBLEM OF POWER AS POLITICAL MEDIATION IN PERSPECTIVES OF THE COMMUNICATIVE-DIALOGUE APPROACH

Sofia Burtak

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of Philosophy, Department of theory and history of culture
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: sofia.burtak@gmail.com*

The article examined the notion of power, using research tools of communicative philosophy. Substantiated that the power increases as the increase in the degree of freedom of the participants, it grows in a society as

far as the increase in this society of possible alternatives. Therefore, description of the authorities who owns it, is not limited definition of dictation as a reason. Power can be compared with the integrated function of mediation, as symbolically generalized communicative tool.

Key words: power, rational-communicative action, mediation, generalization symbols of political power.

ПРОБЛЕМА ВЛАСТИ КАК ПОЛИТИЧЕСКАЯ МЕДИАЦИЯ В ПЕРСПЕКТИВЕ КОММУНИКАТИВНО-ДИАЛОГОВОГО ПОДХОДА.

София Буртак

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко
Философский факультет, кафедра теории и истории культуры
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: sofia.burtak@gmail.com*

В статье исследуется понятие власти с использованием исследовательского инструментария коммуникативной философии. Обосновывается, что власть усиливается по мере увеличения степени свободы сторон, она растет в обществе по мере увеличения в этом обществе возможных альтернатив. Поэтому описание власти того, кто ею владеет, не исчерпывается определением властвования как причины. Предлагается сравнение власти с комплексной функцией медиатора, как символически генерализованного коммуникативного средства.

Ключевые слова: власть, рационально-коммуникативное действие, медиация, генерализация символов политической власти.